

Lucija Stepančič

Vojko Gorjan: *Planetarium*.

Ljubljana: Študentska založba (Zbirka Beletrina), 2013.

Je mogoče, da beremo knjigo drugače, če vemo, da je njen avtor umrl vse premlad in da je njena objava zadnja priložnost, da se neki samosvoj glas ne izgubi za vedno? V tem primeru je nekaj pomanjkljivosti, ki jih kaže *Planetarium* Vojka Gorjana (1949–1975), mogoče zanemariti in kar takoj preiti na ugibanja o izgubi, ki jih je s to prezgodnjo smrtjo utrpela slovenska literatura. Z Vojkom Gorjanom smo namreč izgubili vizionarja, kakršnega ni bilo že vse od Srečka Kosovela in Antona Podbevška. In že smo pri drugem vprašanju: Je avtor v prvi vrsti videc, mistik in profet ali literat, ki vse naštetu zgolj tematizira? Gorjanovo pisanje je, kot ugotavlja Miklavž Komel (ki je v njegovo pisno zapuščino vložil neverjetne napore), nerazumljivo, “če ga bomo poskušali strpati v kontekst, kakršen je na primer ‘slovenska proza sedemdesetih let’”. Precej bolj jasno postane na liniji Paracelzus, William Blake, John Milton, Edgar Allan Poe, Gerard de Nerval, Antonin Artaud in Eliphas Levi, čeprav je zanesenjaštvo norih šestdesetih in sedemdesetih let prejšnjega stoletja z duhovnimi iskanji in vsakršno ekstravaganco pustilo neizgledljiv pečat. “Bilo je, kot bi vsak igral simultanko z vsemi,” se spominja Gorjan.

“Prerokba: naši otroci bojo doživeli nove možnosti zaznave, odprle se jim bojo nove oči, slišali bojo zvok iz svojih do neskončnosti razprtih teles, njihove glasilke se bojo očistile in dobili bojo svoj glas, čutili bojo svet in veselje. Več bojo razumeli in zaznali kot doslej mi.” Roman z naslovom *Planetarium* (v knjigi mu sledi še izbor krajše proze) tematizira uresničevanje utopije: človeško bivanje na tem svetu se je po zaslugi modreca Faikusa temeljito preobrazilo: v mavrično obogatenem svetu je konec trdega dela in mizerije, do četrtega razreda osnovne šole vsakdo že nekajkrat doživi izstop iz lastnega telesa, vse nadaljnje življenje je eno samo duhovno dviganje. Vendar nemirni duh rojenega iskalca (Matije Murna) v navidezni popolnosti odkriva razpoke, čeprav sprva morda

le zato, ker nikakor ne more doseči nirvane, ki je vsem drugim precej vsakdanje doživetje. Tako ga zasledovanje Faikusa le še bolj obsede, vse dokler se namesto z njim ne sreča s samim sabo. Dogajanje, ki s svojo zapletenostjo in zavajajočimi sklepi spominja na alegorijo, se zaključi s psihedeličnim žurom, postavljenim v avgust 2010: v Gorjanovem času je to pomenilo bližnjo prihodnost, bralec, ki je ta rok presegel za nekaj let, pa se pri tem lahko počuti, kot bi ga opazoval pogled izpred desetletij. Stalnica, ki pripoved drži skupaj, so verjetno ugibanja o novih mejah čutnosti oziroma slutnja, da je "čutnost povezana z neskončnostjo", če že ne kar z gotovostjo, da je "vsak izmed nas čutno zatočišče neskončnosti" in prav gotovo se lahko strinjamo s Komelom, ki ugotavlja, da je Gorjan "vsak dogodek videl v metafizični perspektivi".

Pisava Vojka Gorjana ni, tako kot pri Williamu Blaku, iz enega samega liva, pri katerem se poetična imaginacija brezšivno prepleta z metafizičnimi uvidi. Daleč od tega. Njegov pripovedni svet se razpenja dobesedno med nebom in zemljo, iz najvišjega videnja je v trenutku lahko vržen v vsakdanjost z začetka sedemdesetih let prejšnjega stoletja (ki je na trenutke celo prepoznavna, saj prikazuje del tedanje umetniške scene), mimo nje pa lahko zdrzne še v kar najbolj banalno bivanje. Pogosto se zgodi tudi obratno, iz svojega sorazmerno preprostega študentskega boemsko umetniškega življenja je v svoji osebi ali prek svojih literarnih likov vržen v najbolj osupljive potujitve. Preobrati so sunkoviti in nepredvidljivi, precej naporni, avtorska estetika, ki bi hotela preračunljivo razporejati učinke in se zavestno okoristiti z eksotiko na ta način uzrtih svetov, nima v *Planetariumu* kaj iskati. Avtor se nam v tej knjigi kaže kot metafizik na delu; namesto da bi nam dal v občudovanje do zadnje podrobnosti izgotovljen ideal, se srečujemo z vzponi in padci. V njegov prid govori dejstvo, da za svojim delom stoji s celoto svoje eksistencialne izkušnje. Bralec, ki ga pomanjkanje avtentičnosti sicer ne muči, lahko začne trpeti iz nasprotnega razloga: tradicionalne kritiške vrline, med katere spadajo sposobnost dvoma, distance in priporočeno zrnice soli, na tem surovem tujem terenu preprosto ne učinkujejo. Če bi bilo Gorjana precej nesmiselno meriti z uveljavljenim kritiškim vatlom, pa bi tudi kot nekritični oboževalci ustrelili precejšnjega kozla, saj je prav on verjetno zadnji, ki bi hotel biti razumljen dogmatično. Kaj klavarno uslugo bi mu storili, če bi vzeli enako resno vse, kar je napisal, in če bi njegova pristna videnja, ki so v svoji mogočnosti naravnost pretresljiva, izenačili s pasusi, kjer Titovo in Kardeljevo samoupravljanje razglaša za novi Jeruzalem. Med šibkosti bi lahko šteli pogosta ponavljanja: s svojim večnim Jezusom zna biti precej naporen, če že ne kar neokusen, njegove neizbežne pristanke na

trdih tleh pa vsaj občasno zaznamuje precej pritlehno natolcevanje. Tudi tako imenovani Faikusovi principi, ki so v romanu podani kot citati, niso ravno presežek sočasne misli, zaradi angleščine, v kateri so napisani, pa delujejo še bolj banalno in newagevsko.

Šibkosti, ki jih romanu morda še lahko očitamo, pa postanejo precej nepomembne, ko govorimo o kratki prozi, ki romanu v knjigi sledi. Ne le zato, ker nadaljnje branje razkriva vse bolj avtobiografske poteze, ampak zato, ker občutek avtentičnosti vse bolj narašča. Vse manj je rezoniranj in razkladanj, občutek, da gre zares, je vse bolj srhljiv in lahko si celo predstavljamo "kako je na Gorjana delovala strašna teža tujih sil, ki jih je prestrezal".

"Če si kdo predstavlja, da ni mogoče vse bolečine druge svetovne vojne ali katere koli vojne NAENKRAT doživeti v svojih lastnih žilah, celicah, živčevju – se moti. Če misli, da tisti tanki in avioni, bombe, ki eksplodirajo in razkosajo človeška telesa, plinske komore, ki napravijo tisočem, da se jim kri ulije iz oči in celo iz kože – če kdo misli, da se to ne dogaja tudi v vsakem izmed nas v telesu, se moti. Tako sem z rjovenjem in stiskanjem šklepetajočih zob doživel s svojimi čuti in čustvi vse strahote matere Zemlje. Bil sem posvečen v bolečino, ki jo prestaja in ki jo je prestajala. Boginja Gea mi jo je dala spoznati." Ampak to je šele čutno-emocionalni nivo. Astralna doživetja so manj dramatična, a na neki način še intenzivnejša, o čemer priča videnje v katedrali: "Tu notri se mi je pripetilo nekaj, o čemer danes ni lahko govoriti, ker v čutno-razumski sferi zveni banalno, v resnici pa je vse kaj drugega. Namreč v hipu, ko sem vstopil v to fantastično veličast, se mi je duša dvignila tako visoko, da se je prikazala bela avrična svetloba okoli mene, in ljudje naokrog so se prestrašeno ali spoštljivo odmikali, celo duhovniki znotraj so ponižno sklonili glave in nihče od njih ni imel vzvišenega pogleda ob tem." Na ta način so tudi bolj vsakdanja razglabljanja, kadar ga že zanese vanje, lahko nadvse presenetljiva. Gorjan se ne izčrpava v slovenskem samoponiževanju, in ker je ravno to danes prešlo v avtomatizem, naj predstavim njegov popolnoma drugačen pogled. "Prav tu, kamor se je menda nekoč zagostila barka Argonavtov, se more prebuditi gigantski značaj. Slovenci živimo v središčnem nabiralniku svetovnih informacij, s tem pa smo sposobni najbolj kontemplativno in objektivno doživljati svet. V Slovenca zgodovina in svet dobesedno padeta in v njegovem značaju se moreta tudi preroditi ... Svet ni Slovincu tuj, Slovenec bo vedno tujec svetu. Svet namreč ne zamuja malo, ko zamuja Prešerna, Cankarja, Kosovela, Murna, Gruma in druge. Mi ne zamudimo nobene reči, ki se zgodi na svetu. K nam priteče vse." Bujno domišljijo, združeno z ostrim

darom opazovanja, kažejo tudi portreti prijateljev. Jureta Peteršilja, v katerem se da kaj hitro prepoznati Jureta Detelo, opiše takole: "Zdel se ti je kot potopljen otok, prepoln votlin, luknjic od polžev, z vsemi pošastnimi globinskimi ribami zakopanimi v sebi in algami, vetrnicami, ožigalkami, bil je ocean, izvržen na suho in učlovečen. Nositi vse to na svojih ramah ni lahko. Takšno preteklost dvigniti iz presoljenega in od tehnologije zasmoljenega zemeljskega vodovja ni dejanje za mehkužce."

Niti bližnja srečanja s psihiatrijo na žalost niso brez realne podlage, obenem pa je jasno, da je Gorjan o tem povedal še malo. Razgovor, podan v zgodbi z naslovom *Pogovor z gospodom psihiatrom*, je prepoznavno avtobiografski, čeprav je avtor ob zapisovanju zbran in zadržan, kot sicer le redko: celotna zgodba je okleščena bujnih fantaziranj in se po samem slogu namerno približa celo suhoparnosti zapisnika, kljub temu da naj bi na koncu še doktorja samega oblile solze. Izkušnje z elektrošoki so bile v resnici grozljive, vendar najbolj pretresljiva dejstva Gorjan omenja le mimogrede, le na hitro tu in tam navrže, kaj vse so terapije ubile v njem, medtem ko si je stroka domišljala, da zdravi in socializira narkomana. In ko smo že pri drogah: te so pri Gorjanu – čeprav mu nikakor niso bile tuje – igrale bistveno manjšo vlogo, kot bi pričakovali pri otroku cvetja, ki živi le za inspiracijo. Teoretično je zagovarjal stališče Aldousa Huxleyja, ki je droge jemal izključno v raziskovalne namene ter o učinkih poročal z doslednostjo znanstvenika, čeprav je obenem priznaval, da le malokdo premore dovolj discipline in znanja za njihovo pravilno uporabo. Prav tako nikjer ni omenjeno, da bi do preskokov v vizionarsko stanje prišlo pod vplivom mamil, vse to naj bi povzročala silovita lakota po višjem življenju, če že ne kar po Absolutu.

Avtor, ki je svoje življenje končal s samomorom, si je izid *Planetariuma* še posebej želel (s strani urednikov je doživel neštete zavrnitve), vendar bi bil, če bi živel vsaj deset let dlje, roman po vsej verjetnosti deležen obsežnih predelav. Organska struktura tega teksta daje občutiti, da gre za eno od redkih besedil, ki rasejo sama iz sebe in sebe vedno znova preraščajo. Branje *Planetariuma* ni privlačno zato, ker bi nam avtor poslednjo Resnico serviral na srebrnem pladnju, ampak zato, ker govori o iskanju. Zelo intenzivnem iskanju.